

اختلالات رفتاری کودکان و نوجوانان

تألیف:

دکتر محسن شکوهی یکتا

عضو هیأت علمی دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران

اکرم پرند

عضو هیأت علمی پژوهشکده استاد روزبه

شکوهی یکتا، محسن
اختلالات رفتاری کودکان و نوجوانان / تألیف محسن شکوهی یکتا، اکرم
پرنده و ایراستار نادر بلوچ نژاد - تهران: تیمورزاده: طبیب: ۱۳۸۴
۱۵۶ ص: جدول

ISBN 964-420-017-9 ریال: ۲۹۵۰۰

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.
۱. کودکان - ناهنجاریهای رفتاری ۲. نوجوانان - ناهنجاریهای
رفتاری ۳. رفتار درمانی کودکان. الف: پرنده، اکرم، ب. عنوان
۶۱۸/۹۲۸۹ Rj5۰۶/ش ۲
کتابخانه ملی ایران
۸۴-۲۲۵۱

نام کتاب:	اختلالات رفتاری کودکان و نوجوانان
تألیف:	دکتر محسن شکوهی یکتا - اکرم پرنده
ناشر:	مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تیمورزاده - نشر طبیب
طرح جلد:	هومن فولاد قلم
حروفچینی و صفحه‌آرایی:	محمد بهمنی
نوبت چاپ:	اول بهار ۱۳۸۴
شمارگان:	۳۲۰۰ جلد
لیتوگرافی:	ندای دانش
چاپ:	سامان
صحافی:	ولیعصر (عج)
بها:	۲۴۵۰ تومان

دفتر مرکزی (اداری): خیابان کریم‌خان زند - لیش میرزای شیرازی - شماره ۱۶۵

طبقه سوم شرقی - کدپستی ۱۵۹۷۹ - تلفن: ۹۰ ۹۰ ۸۸۰ (خط) - دورنگار: ۹۸۰ ۹۸۰ ۸۸۰

کتابفروشی مرکزی: میدان ۷ تیر - ابتدای خیابان قائم مقام فرحانی - شماره ۵

تلفن: ۹۰ ۹۰ ۸۳۲ (خط) - دورنگار: ۸۳۲ ۸۳۲ ۸۳۲

کتابفروشی شماره ۱: بولوار کشاورز - خیابان ۱۶ آذر (۵۰ متر پایین تر از بولوار کشاورز)

ساختمان کتاب ۱۱۲ - کدپستی ۱۴۱۷۹ - تلفن: ۸۹۵ ۱۱ ۱۲ (خط) - دورنگار: ۸۹۷ ۱۱ ۱۲

WWW.teimourzadch.com

E-mail: info@teimourzadch.com

شابک ۹۶۴-۴۲۰-۰۱۷-۹
ISBN 964-420-017-9

پیشگفتار ۱۰

فصل اول - تعریف و طبقه‌بندی ۱۳

تعریف ۱۳

رفتار بهنجار ۱۴

هنجارهای فرهنگی و اجتماعی ۱۴

هنجارهای تحولی ۱۵

نقش اطرافیان ۱۶

تعاریف کنونی ۱۶

تفاوت‌های موجود در تعاریف ۱۹

طبقه‌بندی ۲۰

سیستم طبقه‌بندی بالینی ۲۲

شیوع ۲۴

فصل دوم - ویژگی‌ها ۲۶

هوش ۲۶

مهارت‌های اجتماعی ۲۸

پیشرفت تحصیلی ۳۰

فصل سوم - علت‌شناسی ۳۲

عوامل بیولوژیک ۳۳

عوامل ژنتیکی ۳۴

عوامل محیطی ۳۵

شرایط زندگی کودک ۳۶

فقدان سیستم‌های حمایتی ۳۶

خانواده ۳۶

همتایان ۳۸

مدرسه ۳۸

عوامل فرهنگی ۳۹

سوءاستفاده از کودکان ۴۰

فصل چهارم - ارزیابی و تشخیص ۴۱

غربالگری ۴۲

آزمون‌های غربالگری ۴۳

۴۵	آزمون‌های فرافکن
۴۵	مشاهده مستقیم
۴۵	فراوانی
۴۶	تداوم
۴۶	نهفتگی
۴۶	مکان‌نگاری
۴۶	شدت
۴۶	ارزیابی کارکردی
۴۹	فصل پنجم - رویکردها
۴۹	رویکرد بیولوژیکی
۵۰	ساختمان مغز
۵۰	تأثیر آسیب‌های مغزی در دوران بارداری
۵۱	آسیب‌های هنگام تولد
۵۱	آسیب‌های پس از تولد
۵۲	تأثیرات بیوشیمیایی و کارکردی سیستم اعصاب
۵۳	تأثیرات ژنتیکی
۵۴	رویکرد روان تحلیل‌گری
۵۵	مراحل روانی - جنسی
۵۶	اضطراب و مکانیسم‌های دفاعی
۵۷	رویکرد رفتاری
۵۷	شرطی‌سازی کلاسیک
۵۹	شرطی‌سازی وسیله‌ای
۵۹	یادگیری مشاهده‌ای
۶۱	رویکرد شناختی
۶۳	رویکرد سیستمی
۶۳	سیستم خانواده
۶۵	فصل ششم - آموزش و درمان
۶۵	درمان مبتنی بر رویکرد بیولوژیکی
۶۶	دارودرمانی
۶۶	درمان مبتنی بر رویکرد روان تحلیل‌گری
۶۷	درمان مبتنی بر رویکرد اکولوژیکی
۶۷	درمان بینش‌گرا

۶۸	خانواده درمانی
۶۸	بازی درمانی
۶۸	گروه درمانی
۶۸	درمان مبتنی بر رویکرد انسان گرایی
۶۹	درمان مبتنی بر رویکرد رفتاری
۷۰	نقش معلم در درمان
۷۱	راهبردهای آموزشی
۷۴	برنامه درسی
۷۵	آموزش کودکان پیش دبستانی
۷۶	آموزش کودکان دبستانی
۷۸	آموزش نوجوانان
۷۹	پیشگیری از رفتارهای نامناسب
۸۱	راهبردهای پیش گستر
۸۱	رشد شناخت‌های مناسب
۸۲	آموزش رفتارهای جدید
۸۴	راهبردهای مدیریت رفتار
۸۵	حمایت همتایان
۸۶	تحلیل کاربردی رفتار
۸۸	محروم‌سازی
۸۹	فصل هفتم - اختلالات اضطرابی
۹۰	تعریف و طبقه‌بندی
۹۰	رویکرد DSM
۹۱	رویکرد تجربی
۹۲	هراس‌های خاص
۹۳	تحول ترس در کودکان
۹۳	تفاوت‌های مربوط به سن و جنسیت
۹۴	ملاک‌های DSM-IV-TR
۹۵	هراس اجتماعی
۹۶	اضطراب جدایی
۹۹	اضطراب فراگیر
۹۹	اختلال وحشت‌زدگی
۱۰۱	واکنش به وقایع آسیب‌زا
۱۰۴	وسواس فکری - عملی

۱۰۵	علل بروز اختلالات اضطرابی
۱۰۶	عوامل زیستی
۱۰۶	عوامل روانی - اجتماعی
۱۰۸	ارزیابی اختلالات اضطرابی
۱۰۹	درمان اختلالات اضطرابی
۱۰۹	دارودرمانی
۱۱۰	رفتاردرمانی
۱۱۱	درمان های شناختی - رفتاری
۱۱۳	فصل هشتم - افسردگی
۱۱۳	تعریف و طبقه بندی
۱۱۴	رویکرد DSM
۱۱۵	رویکرد تجربی
۱۱۷	علل
۱۱۷	عوامل زیستی
۱۱۷	بیوشیمی افسردگی
۱۱۸	عوامل اجتماعی - روانی
۱۱۹	ارزیابی
۱۲۰	پرسش نامه افسردگی معرفی هم تایان
۱۲۱	درمان
۱۲۱	دارودرمانی
۱۲۲	درمان شناختی - رفتاری
۱۲۴	فصل نهم - اختلال نقص توجه - بیش فعالی
۱۲۴	تعریف و طبقه بندی
۱۲۵	ویژگی های کودکان ADHD
۱۲۶	توجه
۱۲۶	مشکلات تحصیلی
۱۲۷	کارکردهای اجرایی
۱۲۷	مشکلات اجتماعی
۱۲۷	هم تایان و معلمان
۱۲۸	رابطه خانوادگی
۱۲۸	علل
۱۲۸	نقایص انگیزشی

۱۲۸	نقص در خود نظم‌دهی و بازداری
۱۳۰	وراثت
۱۳۰	آسیب‌های هنگام تولد
۱۳۱	نقص در سیستم عصبی
۱۳۱	رژیم غذایی
۱۳۱	متغیرهای محیطی
۱۳۲	عوامل روانی
۱۳۲	ارزیابی
۱۳۳	مصاحبه
۱۳۴	مقیاس‌های درجه‌بندی
۱۳۴	ADHD و اختلالات همراه
۱۳۶	درمان
۱۳۶	دارودرمانی
۱۳۷	رفتاردرمانی
۱۳۸	فصل دهم - اختلالات رفتار ایدایی
۱۳۸	تعریف و طبقه‌بندی
۱۴۱	اختلال سلوک
۱۴۲	سیر تحولی اختلالات سلوک
۱۴۵	علل
۱۴۶	پرخاشگری به عنوان رفتار آموخته شده
۱۴۷	خانواده
۱۵۰	همتایان
۱۵۰	عوامل اجتماعی - شناختی
۱۵۱	عوامل زیستی
۱۵۱	عوامل عصب روان‌شناختی
۱۵۲	ارزیابی
۱۵۲	درمان
۱۵۳	آموزش مهارت‌های حل مسئله
۱۵۴	خانواده درمانی
۱۵۵	واژه‌نامه انگلیسی به فارسی
۱۶۱	واژه‌نامه فارسی به انگلیسی
۱۶۷	واژه‌یاب
۱۷۲	منابع

اختلالات رفتاری همواره مورد توجه روان‌شناسان و کارشناسان تعلیم و تربیت بوده است. اغلب کودکان و نوجوانان با اختلالات رفتاری، در دوست‌یابی با شکست مواجه می‌شوند. در واقع مشکل اساسی آنان ناتوانی در برقراری روابط رضایت‌بخش و نزدیک با سایر افراد است. بعضی از این کودکان گوشه‌گیرند، و اگر سایر کودکان یا بزرگسالان برای ایجاد ارتباط با آنان تلاش کنند، در برقراری آن با شکست مواجه خواهند شد. از سوی دیگر برقراری روابط عاطفی نزدیک مستلزم رابطه متقابل اجتماعی است، فردی که فاقد توانایی برقراری ارتباط است، علاقه دیگران را نسبت به خود از دست می‌دهد. بسیاری از این کودکان به دلیل رفتارهای خصمانه و پرخاشگرانه از جانب والدین، معلمان و هم‌تایان خود طرد می‌شوند و همین امر موجب کاهش فرصت‌های آموزشی برای آنان می‌گردد.

علی‌رغم دشواری تعیین علل اختلالات رفتاری، اکثر این کودکان و نوجوانان، چه گروهی که گوشه‌گیرند و چه دسته‌ای که پرخاشگرند به آسانی قابل تشخیص هستند. اغلب آنها از نظر هوشی از حد متوسط پایین‌ترند. کودکان کم‌سن که رفتار پرخاشگرانه و تهاجمی دارند، برای سازگاری اجتماعی و برخورداری از بهداشت روانی در بزرگسالی شانس کمتری دارند. در مقابل، کودکان کم‌رو و مضطرب، در صورتی که گوشه‌گیری آنان افراطی نباشد، از شانس بیشتری برای شغل‌یابی و غلبه بر مشکلات خود برخوردارند. همچنین احتمال به زندان رفتن و بستری‌شدن در بیمارستان‌های روانی برای آنان کمتر است.

راهنمادهای مداخله‌ای بسیاری برای اختلالات رفتاری پیشنهاد شده‌اند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که محیط‌های منظم و سازمان یافته برای این کودکان مفیدند. اغلب معلمان و والدین بدون نیاز به آموزش‌های تخصصی، می‌توانند روش‌های کمک به کودکان با اختلالات رفتاری را یاد بگیرند. البته در بعضی موارد نیز ارائه خدمات تخصصی به آنان ضروری است. در مورد علل اختلالات رفتاری در بسیاری از موارد، شواهد علمی مبنی بر وجود دلایل عمیق روانی وجود ندارد، بلکه باید به رفتار و زمینه اجتماعی آن توجه کرد. تفکرات، احساسات و ادراکات فرد نیز ممکن است در بروز این گونه رفتارها تأثیرگذار باشند. شواهد پژوهشی نشان داده‌اند که تنبیه شدید کودکان و نوجوانانی که اختلال رفتاری دارند می‌تواند موجب تشدید رفتارهای ناپسند در آنان شود. به طور کلی، برنامه آموزش ویژه برای این افراد پیچیده و مشکل است.

کودکان و نوجوانان با اختلالات رفتاری در بروز مشکلات اجتماعی نقش دارند. بنابراین ضرورت شناخت، پیشگیری و درمان اختلالات رفتاری، کاملاً محسوس است. از آغاز قرن بیستم مطالعات و پژوهش‌های بسیاری در این زمینه صورت گرفته و به طور فزاینده‌ای رو به رشد است. با افزایش دانش متخصصان نسبت به اختلالات رفتاری سؤال‌ها و تناقض‌های جدیدی در این زمینه ایجاد شده است که پژوهشگران و متخصصان مختلف را به مطالعه هر چه بیشتر ترغیب کرده است. علاوه بر این در دهه‌های اخیر، به دلیل روشن‌شدن نقش این اختلالات در کارکردهای تحصیلی و اجتماعی کودکان و نوجوانان، پژوهش‌ها و مطالعات بسیاری در این زمینه صورت گرفته و پیشرفت‌های زیادی در حیطه‌های مختلف مانند طبقه‌بندی، ارزیابی و درمان آن حاصل شده است.

یافته‌های موجود در مورد تأثیر عوامل روانی، اجتماعی و زیستی بر فرایند رشد کودک و نوجوان موجب ایجاد نظریه‌هایی گوناگون به منظور تبیین چگونگی رشد شناخت‌ها، رفتارها و هیجان‌های ناپه‌نجانار کودکان و نوجوانان شده است. بر همین اساس راهبردهای مداخله‌ای نیز دستخوش تغییراتی شده‌اند. یکی از تغییرات شگفت‌انگیزی که در سال‌های اخیر روی داده است، افزایش میزان شیوع و تنوع اختلالات هیجانی - رفتاری در کودکان و نوجوانان است. علت این امر را می‌توان به تغییر روش‌های ارزیابی، طراحی ابزارهای جدید اندازه‌گیری و توجه به آموزش ویژه نسبت داد. مجموعه موارد یاد شده، ضرورت توجه به اختلالات هیجانی - رفتاری را دو چندان نموده است. بدین سان بر آن شدیم تا با استفاده از آخرین دستاوردهای علمی و پژوهشی به نگارش کتابی در این زمینه بپردازیم.

در این کتاب پس از اشاره به تعریف، طبقه‌بندی، ویژگی‌ها و میزان شیوع، به جنبه‌های تحولی اختلالات هیجانی - رفتاری و تأثیر عوامل اجتماعی، فرهنگی، زیستی و روان‌شناختی در شکل‌گیری و نگهداری رفتارها و هیجان‌های غیرانطباقی توجه شده است. روش‌های ارزیابی به دلیل اهمیتی که در فرایند تشخیص و در نتیجه درمان دارند، بررسی شده‌اند زیرا قبل از طرح‌ریزی هرگونه برنامه مداخله‌ای، ارزیابی مناسب ما را در انتخاب روش‌ها یاری می‌دهد. اختلالات اضطرابی، افسردگی، اختلال نقص توجه - بیش‌فعالی و اختلال رفتار ایذایی به دلیل اهمیت و بالا بودن میزان شیوع در فصل‌های جداگانه‌ای بحث و بررسی شده‌اند. در کتاب حاضر ضمن توضیح ملاک‌های تشخیصی هر یک از اختلالات یاد شده، مبانی نظری، روش‌های ارزیابی، رویکردهای درمانی و داده‌های پژوهشی و بالینی در هر حیطه مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند.

اگرچه مرجع‌نویسی کتاب حاضر با توجه به دستورالعمل ای‌پی‌ای (APA) صورت گرفته است، به منظور سهولت در خواندن متن از ذکر مکرر عبارت «به نقل از» برای منابع ثانویه خودداری شده است.

مطالعه این کتاب مشاوران، معلمان، دانشجویان رشته‌های روان‌شناسی و علوم تربیتی و والدین را در جهت شناخت و درمان کودکان و نوجوانان با اختلالات هیجانی - رفتاری یاری می‌دهد، اگرچه این کتاب دارای کاستی‌هایی نیز می‌باشد امید است استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم با ارائه رهنمودهای خود، کاستی‌های موجود را یادآوری کنند.

در آخر از مساعدت و همکاری کانون انصار و پژوهشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی استاد روزبه و خانم دکتر هانیه شیرازیان در تألیف کتاب حاضر سپاسگزاریم. همچنین از ویراستار این کتاب آقای نادر بلوچ‌نژاد تشکر و قدردانی می‌کنیم.

دکتر محسن شکوهی یکتا

عضو هیأت علمی دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران

اکرم پرنده

عضو هیأت علمی پژوهشکده استاد روزبه